

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄПРОСТОРУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Васьківська Галина Олексіївна
доктор педагогічних наук, професор
Інститут педагогіки НАПН України

Освітнім середовищем або освітнім простором називають шкільне середовище, що розглядається як феномен, як своєрідна культура в історичних векторах її розвитку. Як «сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання, розвитку учнів» трактує освітнє середовище сучасний український дидакт О. Савченко [1, с. 493]». За результатами аналізу наукових джерел можна констатувати, що основними складниками освітнього середовища є: а) освітній процес; б) освітні структури і підструктури; в) форми та методи організації такого середовища; г) педагогічні технології; д) психолого-педагогічний супровід, е) предметно-просторова організація і т.ін.

Викладаючи своє розуміння поняття «освітнє середовище», почнемо з того, що воно складається з двох слів: «освіта» і «середовище». Якщо середовище – усе, що нас оточує, то освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей зі здобуття знань, набуття умінь і формування навичок, або їх розвиток та вдосконалення. Освіта як передача накопичених суспільством знань молодому поколінню спрямовується на розвиток у його представників пізнавальних можливостей і пізнавального потенціалу, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування здобутих загальноосвітніх і професійних знань. Отже, освіту вважаємо передаванням у спадок майбутнім поколінням накопичених людством знань, де «баланс образів, що формуються, ґрунтується на конкретному співвідношенні й взаємодії знань і умінь, закладених у зміст освіти» [2, с. 44].

Сьогодні заклади загальної середньої освіти не єдине джерело здобуття знань, тому і говорити про школу як єдине освітнє середовище є помилковим.

Чеський психолог М. Черноушек [3] виокремлює: 1) сімейне середовище (фізичну й побутову організацію простору, а також стосунки між людьми, за яких зростає дитина); 2) шкільне середовище (від ясел і дитячого садка до закінчення середньої школи й далі); 3) емоційне середовище (емоційна атмосфера, за якої розвивається дитина); 4) навколишнє середовище у широкому його розумінні (середовище однолітків, культурне, етнічне, ідеологічне, інформаційне, географічне). Інший чеський дослідник Г. Клаус, аналізуючи сімейне середовище, зазначає, що це середовище є «емоційним персональним середовищем», з яким дуалізує така сфера «як соціально-культурне середовище» [4, с. 121].

Проаналізувавши педагогічні, психологічні, соціологічні джерела, здійснивши спостереження, опитування, анкетування та інтерв'ювання здобувачів профільної освіти (педагогічний експеримент), ми з'ясували, якими саме є джерела здобуття ними знань, необхідних для життя. Ураховуючи думку О. Савченко про те, що «людина існує, розвивається, формується у взаємодії із середовищем та іншими людьми. Завдяки цій взаємодії, уродженим здібностям і власній активності вона

стає особистістю» [1, с. 130], ми дійшли висновку, що у процесі профільної підготовки учнів старшої школи важливим є саме середовищний підхід. Тож середовищний підхід ми розглядаємо як чинник рефлексії, яка є «не лише ситуативним моментом діяльності, мислення або спілкування, а й однією з умов самоорганізації людини, що розвивається через осягнення смислів і цінностей предметів її багатовимірною світу, відкриття у них самої себе, своїх справжніх потреб і можливостей, істинних мотивів поведінки» [5, с. 40].

Знання спонукають до рефлексії. Р. Холланд стверджує: «людська рефлексія визначає особистісне існування і є основою, на якій люди формуються як соціальні одиниці [6, с. 480]». Тобто, середовище – це комплекс зовнішніх явищ, які чинять на людину синергетичний тиск і значною мірою позначаються на її розвитку.

Ми визначили, що освітнє середовище як середовище здобуття учнями знань, накопчених людством, поділяється на: а) шкільне – як навчальне (навчання загальноосвітнім предметам, курсам за вибором і т.п.) і як позанавчальне середовище (гуртки, секції тощо); б) родинно-сімейне; в) мас-медійне (mass-media) (електронні засоби масової інформації і друковані, цифрове телебачення, радіо, а також зовнішня реклама, реклама у громадському транспорті і т.ін.); г) юнацько-молодіжне; д) інформаційно-інформатизаційне (Internet, стільникові мережі); е) просторово-локалізаційне, де відбувається спілкування між людьми (кінотеатри, магазини, аптеки, місця відпочинку, інші громадські місця); д) культурно-естетичне (пам'ятки історії і культури, театри, музеї, виставки, заповідники тощо). До шкільного освітнього середовища ми відносимо: 1) освітній процес; 2) освітні структури і підструктури; 3) форми й методи організації освіти, педагогічні технології, психолого-педагогічний супровід, предметно-просторову організацію і т.п.

З метою визначення впливу освітнього середовища на формування у здобувачів профільної освіти потреби використовувати в повсякденні знання, здобуті з природничих і гуманітарних предметів, а також курсів за вибором, ми опитали 321 10-11-класника, 112 десятикласників (усього – 433 учні) і 206 дев'ятикласників (для порівняння). Загалом для старшокласників характерним виявилось використання знань з таких природничих предметів: фізика – 96 (22,17%); біологія – 73 (16,86%); географія – 69 (15,94%); хімія – 43 (9,93%).

Для 10-11-класників виявилось характерним використання знань з таких гуманітарних предметів: українська мова – 335 учнів (або – 81,99%); іноземна мова – 147 (33,95%); історія України – 92 (21,25%); всесвітня історія – 80 (18,48%); українська література – 54 (12,47%); зарубіжна література – 44 (9,93%); основи безпеки життєдіяльності – 36 (8,31%); основи права – 24 (5,54%); основи філософії – 24 (5,54%); основи економіки – 21 (4,85%); людина і світ – 16 (3,70%); основи етики – 1 (0,23%).

Констатуємо: незаперечними лідерами серед предметів, знання з яких учні 11-х, 10-х і 9-х класів використовують у повсякденному житті, є українська та іноземні мови. Якщо зважати на дані, що стосуються тільки старшокласників (учнів 10-х і 11-х класів), то до попередніх двох предметів додаються історія

України і всесвітня історія [7]. У повсякденному житті (у школі, вдома, у колі друзів і знайомих) здобувачі профільної освіти послуговуються знаннями, здобутими переважно під час опанування таких предметів природничого і гуманітарного циклів: фізика, географія, біологія, українська та іноземні мови, історія України, всесвітня історія і зарубіжна література.

Отже, освітнє середовище ми визначаємо як сукупність біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників, які, взаємодіючи, детермінують життєпростір здобувачів профільної освіти, несуть відповідне інформаційне навантаження, яке фіксується як знання.

Список літератури

1. Савченко О. Я. *Дидактика початкової освіти* : підруч. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
 2. Васьківська Г. О. Особливості формування системи знань про людину у змісті підручника нового покоління. *Проблеми сучасного підручника*. Київ: Ін-т педагогіки – Харків : ФОП Стеценко І. І., 2010. Вип. 1(10). С. 41–48.
 3. Черноушек М. *Психология жизненной среды*. Пер. с чеш. И. И. Попа. Москва: Мысль, 1989. 174 с.
 4. Клаус Г. *Кибернетика и философия*. Пер. с нем. И. С. Добронравова. Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. 531 с.
 5. Марусинець М. М. *Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика формування* : монографія. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. 419 с.
 6. Holland R. *Reflexivity. Human Relations*. 1990. Vol. № 4. P. 463–483.
 7. Васьківська Г. О. *Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика* : монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 512 с.
- УДК 372.15 4.